

DANA BUCERZAN

COEZIUNE ȘI COERENȚĂ ÎN POEZIA LUI ION VINEA

1. Cel mai potrivit concept pentru a exprima acea foarte caracteristică trăsătură care face ca succesiunea de propoziții „să fie un text” este ceea ce am putea numi *textualitate*. Această proprietate îl face să fie ceea ce este, în loc de a fi un șir de propoziții cărora nu le putem atribui o semnificație globală. Întârzierea în studierea acestei probleme se datorează probabil faptului că succesiunea de enunțuri nu pare întotdeauna să respecte constrângerile morfologico-sintactice în cel mai strict sens al cuvântului. Totuși, impresia că între frazele care se succed există o continuitate logică și referențială trebuie să-i convingă pe lingviști că proprietățile prin care aceasta se definește se bazează, înainte de toate, pe mijloace lingvistice de realizare, care le codifică și le fac să poată fi înțelese și ulterior decodificate și analizate¹. Chiar dacă suntem de acord că o anumită succesiune de propoziții devine text datorită proprietății de *textualitate*, problema rămâne aceeași, deși este exprimată în alți termeni. În acest caz, ce este *textualitatea*? Cum poate fi aceasta definită riguros și care ar putea fi criteriile stabilirii ei? Beaugrande și Dressler² defineau textul drept o ocurență comunicativă care trebuie să se conformeze în mod obligatoriu unor standarde ale textualității, în număr de șapte. Cei doi autori americani afirmau că, dacă unul dintre ele nu este satisfăcut, textul este noncomunicativ și, în consecință, devine nontext. Cele șapte standarde care trebuie satisfăcute sunt: coeziunea, coerența, intenționalitatea și acceptabilitatea, situaționalitatea, informativitatea și intertextualitatea. După cum se poate observa și din această simplă enumerare, *coeziunea* și *coerența* sunt pe primele locuri, ceea ce demonstrează importanța care le este acordată în definirea textualității.

1. 1. În cele ce urmează, nu intenționăm să ne concentrăm asupra problemei mult mai generale a textualității, ci asupra a două dintre „componentele” sale, și anume *coeziunea* și *coerența*, detaliind-o în special pe prima dintre ele. Petofi

¹ Sorin Stati, *Le transphrastique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1990.

² Robert-Alain de Beaugrande, Wolfgang Ulrich Dressler, *Introduction to Text Linguistics*, London and New York, Longman Linguistics Library, 1981.

și Olivi³ defineau, pe lângă *coeziune* ca formă de continuitate (care exprimă faptul că nici o unitate compozițională textuală nu poate exista în afara relației cu cel puțin o altă unitate textuală în mod textual și/sau compozițional și că fiecare ocurență trimite la cel puțin o altă ocurență) în planul subcomponentului *dictum* al textului (deci al semnificatului textual), și *conexitatea* (ca formă de continuitate în planul semnificantului textual), ceea ce presupune o reprezentare a secvenței textuale în simboluri lingvistice consacrate, reprezentare care servește ca vehicul al semnificantului⁴. Tot în legătură cu conceptul de *continuitate* sunt folosite conceptele de *compoziție* (organizarea ierarhică a constituirii textului, și anume faptul că din constituenții elementari independenți se organizează unități compoziționale de complexitate variabilă) și *textură* (*pattern*-ul ce trebuie găsit în constituirea textului, care apare din repetiția elementelor de vehiculum la orice nivel al ierarhiei compoziționale).

1. 2. *Coeziunea*⁵, asociată nivelului superficial al textului, este capacitatea elementelor verbale explicite co-prezente de a realiza legături intratextuale de sens. Deci, este vorba, înainte de toate, de un concept ce aparține sintactico-semanticii și nu pragmaticii, pentru că se referă la relațiile care apar într-un text și care îl fac să fie ceea ce este. De fapt, *coeziunea* se produce de fiecare dată când interpretarea unui element prezent în text depinde, parțial sau total, de interpretarea altuia, prezent și el în același text. Două elemente astfel corelate sunt considerate integrate unui text. Fenomenul coeziunii există atât frazal, cât și intratextual, pentru că (1) mecanismele întrebuintării unor elemente cum ar fi conectivele gramaticale sau morfemele de relație au nevoie de un cadru de manifestare superior frazei; (2) examinarea relației dintre două elemente nu poate evita examinarea raporturilor paradigmatică în care fiecare element în parte este angajat; (3) există fenomene lingvistice frazale care nu pot fi explicate fără a face apel la teoria referinței.

Am afirmat despre *coeziune* că ar fi un element care aparține domeniului sintactico-semanticii. Această afirmație ar putea fi făcută și altfel: *coeziunea* este o relație dintre un element prezent în text și un alt element care este crucial pentru interpretarea sa, indiferent dacă acest element este legat prin mijloace structurale de primul sau nu. De ce apare în discuție conceptul de *structurare* în acest context? Structurarea ar putea fi definită ea însăși ca o relație unificatoare

³ S. Janos Petöfi and Terri Olivi, *Understanding Literary Text*, în *Comprehension of Literary Discourse* (ed. by Dietrich Meutsch and Reinhold Viehoff), Berlin, New York, Walter de Gruyter, p. 190-225, 1989.

⁴ Carmen Vlad, *Sensul, dimensiune esențială a textului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 71.

⁵ *Ibidem*, p. 71.

și, astfel, toate mărimile gramaticale sunt automat coezive pentru că sunt structurate.

„Stabilitatea” unui text ca sistem este susținută prin intermediul unei continuități de ocurențe⁶. Beaugrande și Dressler definesc noțiunea de continuitate prin faptul că variatele ocurențe din text și situațiile lor de utilizare sunt legate între ele: mai exact, fiecare este astfel un instrument al accesului la cel puțin o altă ocurență, cel mai evident exemplu al acestui fenomen fiind sintaxa, care impune anumite modalități de organizare la suprafața textului. Întrucât mintea umană nu poate stoca material în cantitate infinită, trebuie să existe un sistem bazat pe opțiuni și modele mai limitate, în interiorul căruia să se poată opera. Din această cauză, coeziunea în interiorul unei fraze sau propoziții este mai evidentă decât coeziunea dintre două sau mai multe unități de tipul frazei. Indiferent cum ar fi pusă problema, rămâne valabilă întrebarea cum și în ce ordine sunt create și construite aceste legături.

În literatura de specialitate, opiniile sunt însă mult mai diversificate. Emanuel Vasiliu⁷ „demontează” sistemul mărcilor de coeziune prezentate de Beaugrande și Dressler, demonstrând că acestea nu sunt sintactice, cum ar trebui să fie conform definiției lor, ci semantice, în această situație ele trebuind să fie mai degrabă mărci ale coerenței. Concluzia sa este că textul nu poate fi nicicum definit în termeni sintactici sau, cu alte cuvinte, nu se poate construi o sintaxă pe baza căreia să se discearnă între texte și nontexte. Deci, în opinia autorului citat, nu se poate da o definiție sintactică a textualității.

1. 3. În cele ce urmează, vom urmări câteva dintre modalitățile de realizare a coeziunii; Halliday și Hassan⁸ enumeră: *referința*, *reiterarea lexicală*, *substituția*, *elipsa* și *conjunția*, folosind drept criteriu natura relațiilor coezive (care pot fi relații de referință, de formă și relații semantice). De ce există două tipuri mari de relații coezive, formale și semantice? Pentru că există două canale pentru recuperarea informației: situația și textul⁹. În viziunea celor doi autori, *referința* este o relație dintre ceva din text și altceva care ajută la interpretarea acestuia. Ea poate funcționa coeziv dacă acest element aparține textului. Referința poate fi endoforică, dacă se referă la ceva care există în text, sau exoforică, dacă trimite în afara lumii textuale, iar cea endoforică poate fi, la rândul ei, anaforică (atunci când se referă la ceva care este prezent anterior în text) sau cataforică (atunci când trimite la ceva ce va urma). *Substitutedele* sau *proforme* (discutate sub titlul substituției) reprezintă, la rândul lor, o altă

⁶ Robert-Alain de Beaugrande, Wolfgang Ulrich Dressler, *op. cit.*, p. 48.

⁷ Emanuel Vasiliu, *Introducere în teoria textului*, București, Editura Științifică, 1990 p. 26.

⁸ M. A. K. Halliday, R. Hassan, *Cohesion in English*, Longman, London, 1976, p. 66.

⁹ *Ibidem*, p. 305.

modalitate de realizare a coeziunii, datorită capacității lor de a înlocui elemente prezente în text¹⁰ și de a le relua prin forme de dimensiuni mai reduse. În general, elementul substituit are aceleași funcții ca și elementul cu care a fost substituit. Heinrich Plett¹¹ menționează clasele de pro-nume, pro-adjectiv, pro-adverb, pro-grup verbal și pro-enunț. Dezambiguizarea fiecăreia dintre aceste forme se poate face doar dacă se cunoaște co-textul minim necesar și se interpretează corect con-textul în care apare forma respectivă. *Elipsa* ar putea fi corelată cu substituția dacă se acceptă definirea ei ca substituție cu 0. Locul ei este firesc între aceste modalități de realizare a coeziunii, întrucât elipsa lasă un spațiu în structură, spațiu care trebuie „umplut” cu informație care, la rândul ei, trebuie să provină de altundeva. În majoritatea cazurilor, elementul presupus există undeva în text. Halliday și Hassan menționează elipsa nominală, elipsa verbală, cea enunțială etc. Cazul tipic de elipsă este cel anaforic, structura completă apărând înaintea celei eliptice. Elipsa se observă cel mai bine atunci când structurile următoare sunt lipsite de verb.

Printre modalitățile de realizare a coeziunii este enumerată și *reiterarea lexicală* sau *recurența* (cf. Beaugrande și Dressler). Aceasta poate apărea la nivele variate ale textului, dar dacă este neobișnuit de frecventă, efectul imediat este diminuarea informativității. În textul poetic, recurența are o importanță deosebită, fiind adeseori motivată și contribuind de această dată la sporirea informativității. Totuși, există condiția ca expresiile care sunt recurente să prezinte și o identitate de referent, cu alte cuvinte, să se refere la aceeași entitate din lumea textuală sau extratextuală. În cadrul aceleiași probleme, putem vorbi despre *recurență parțială*, în situațiile în care sunt folosite aceleași elemente lexicale de bază, schimbându-le doar clasa gramaticală, ceea ce face posibilă refolosirea unui concept deja activat, adaptându-l unor situații diverse. Întrucât recurența poate prezenta dezavantajul de a diminua informativitatea, pe care l-am menționat deja mai sus, sunt folosite diverse alte modalități cu același scop, având drept rezultat reapariția formelor, dar întrucâtva diferite în conținut. Un exemplu de asemenea situație este *paralelismul*, în care o structură de suprafață apare din nou, fiind „umplută” cu alte cuvinte. Alt fenomen asemănător este *parafraza*, adică recurența unui conținut cu o expresie ușor modificată. Recurența lexicală poate fi forte (sau strictă) și slabă (sau sinonimică)¹². În general, aceste tehnici sunt folosite pentru a insista asupra unor posibile

¹⁰ Robert-Alain de Beaugrande, Wolfgang Ulrich Dressler, *op. cit.*, p. 49.

¹¹ Heinrich F. Plett, *Știința textului și analiza de text*, Seria „Semiotică, lingvistică și poetică”, București, Editura Univers, 1983, p. 63.

¹² Daniela Roventă-Frumușani, *Remarques sur la cohérence dans le discours scientifique*, în RRL, XXIX, 1984, nr. 2, p. 149-158.

echivalențe sau opoziții. De obicei, producătorii de texte încearcă să le facă să fie cât mai clare și de aceea folosesc tehnici coezive care să scurteze și să simplifice textul de suprafață, contribuind însă la eficientizarea sa, ceea ce stă, de fapt, și la baza folosirii pro-formelor și a elipsei.

O altă modalitate, extrem de importantă, de realizare a coeziunii textuale este folosirea *conectorilor textuali*. După cum se știe, gramatica frazei include în categoria conectivelor prepoziția și conjuncția¹³. Ele sunt disociate în funcție de tipul de relații pe care le mediază (subordonare vs. coordonare), precum și după nivelul la care aceste relații se realizează (intrapropozițional vs. interfrazal). Părerile privind acceptarea sau negarea existenței conectorilor textuali prezintă o mare diversitate. Dacă unii cercetători susțin necesitatea extrapolării funcției conectoare la nivel frazal¹⁴, alții o clasifică drept nu numai inadmisibilă și inacceptabilă din punct de vedere teoretic, ci și inexistentă în practică¹⁵. Pornind de la premisa că admitem existența conectorilor textuali, pot avea această funcție conjuncțiile, adverbele și locuțiunile corespunzătoare, dacă satisfac următoarele condiții¹⁶: (1) să marcheze o legătură de sens; (2) secvențele să fie coprezente; (3) nivelul relației să fie transfrazal și (4) să nu afecteze autonomia sintactică (structurală) a segmentelor respective. Funcțiile pe care le pot avea conectorii textuali¹⁷ pot fi: aditive (*și, încă*), enumerative (*mai întâi, apoi*), tranzitive (*de altfel*), explicativ-justificative (*căci, adică*), comparative (*astfel, de asemenea*), ilustrative (*de exemplu*), adversative (*dar*), concesive (*totuși*), cauzativ-consecutiv-conclusive (*deci*), rezumative (*pe scurt*), temporale (*apoi*), metatextuale (*cf. pagina*), opozitiv-rectificative (*de fapt*) etc. Nu trebuie neglijată nici polivalența funcțională a multora dintre ele.

2. În cele ce urmează, am ales patru texte poetice din opera lui Ion Vinea, încercând să punem în evidență modul în care funcționează aceste modalități de realizare a coeziunii în interiorul lor și în ce măsură o analiză axată exclusiv pe aceste coordonate ar putea fi relevantă într-un fel sau altul.

Vom sublinia în continuare modalitățile de realizare a coeziunii într-o secvență textuală alcătuită din patru texte-ocurență poetice.

2. 1. Recurență lexicală. Lexemul *ora* se repetă interenunțial în titlul E0₁, în E1₁, E3₁, E13₄ și E16₄ și, intraenunțial, în E13₄. Lexemul *zi* apare repetat intraenunțial în E6₂ și interenunțial în E6₂ și E10₃. Se poate observa că atât *oră*, cât și *zi* se pot defini prin sema [+temporalitate]. Lexemul *cântecul* se repetă

¹³ Carmen Vlad, *op. cit.*, p. 72.

¹⁴ Sorin Stati, *op. cit.*, p. 157.

¹⁵ *Ibidem*, p. 28.

¹⁶ Carmen Vlad, *op. cit.*, p. 72.

¹⁷ Sorin Stati, *op. cit.*, p. 157-158.

intraenunțial în E5₂, iar *clopot*, interenunțial în E2₁ și E5₂, ambele conținând semul [+auditiv]. Lexemul *ochi* (forma *ochii* în text) se repetă intraenunțial în E2₁ și E11₃, fiind definit prin [+vizual], iar *cer* [+spațial] apare în E6₂ și E11₃. Lexemul *curat* se repetă în E2₁ (intraenunțial) și *rochii* în E2₁ și, respectiv, E16₄.

Dat fiind că, dintre lexemele care se repetă, două pot fi definite prin sema [temporalitate], două prin [auditiv], unul prin [vizual] și unul prin [spațial], această repetiție nu poate fi pur întâmplătoare. Fenomenul trebuie să aibă consecințe în planul semantic al textului. Un examen din acest punct de vedere ne-a dus la constatarea existenței a patru izotopii, pe care le vom studia mai detaliat: **temporalitate, spațialitate, fenomene vizuale și auditive.**

2. 2. În domeniul **recurenței sintactice** (intra- și interenunțiale) putem observa că în E4₂ (*O tristețe întârzie în mine/ cum zăbovește toamna pe câmp*) există două sintagme cu structuri sintactice aproximativ identice: subiect (substantiv în nominativ) + predicat (verb la indicativ prezent) + complement circumstanțial de loc (prepozițional). Tot în E4₂ (*și nici un sărut nu-mi trece prin suflet./ și nici o zăpadă n-a descins pe pământ*) există două sintagme cu structură sintactică identică: subiect (substantiv în cazul nominativ) + predicat (formă negativă) + complement circumstanțial de loc (prepozițional). În E5₂, *Cântecul trist, cântecul cel mai trist* reprezintă o sintagmă construită pe baza unui paralelism sintactic: substantiv (nominativ) + atribut adjectival. În E5₂, *il auzi în glasul [sterp] al vrăbiilor/ și răspunde din umilinta tălângilor* sunt structuri sintactice aproape identice, constituite din predicat + complement indirect + [atribut adjectival] + atribut substantival genitival. În E6₂, *între arborii neajunși la cer./ între apele care-și urmează albia./ între turmele ce-și pasc soarta pe câmp/ și între frunzele care se dau în vânt* sunt structuri construite dintr-un complement circumstanțial de loc + subordonate atributive (în afară de primul vers, care conține totuși un atribut). În E13₄, intraenunțial, sintagma *orei de veghe, orei de șoapte* este constituită din două structuri identice din punct de vedere sintactic: substantiv în cazul genitiv, având funcția de atribut substantival genitival + atribut substantival prepozițional.

Elipsa ca modalitate de realizare a coeziunii este aproape absentă (în E2₁ există o structură eliptică de verbul copulativ *a fi*), la fel și substituția prin proforme (există o situație în E9₃ – *palida-i* – și o situație în E16₄ – *steaua din fund o văd cum se stinge*), fie ea anaforică sau cataforică. Cât despre conectorii textuali, aceștia sunt de asemenea slab reprezentați: există două situații, în E8₃ (*și tainic, ca-n chilii de închisoare, Pătrunde-ncet*) și în E9₃ (*și-n calmul blond de raze-mprăștiate/ Miresme de corole re-nviate/ Plutesc*).

3. În debutul acestei lucrări, am asociat noțiunea de **coeziune** (ca proprietate ce ajută la stabilirea unor relații de sens explicite) la cea de **coerență, ca**

mecanism ce permite actualizarea relațiilor dintre unități textuale și informații dintr-o lume posibilă. Pentru că am mai menționat opiniile susținute de Beaugrande și Dressler¹⁸, și anume că acest concept se referă la căile prin care componenții lumii textuale (i. e. configurația conceptelor și a relațiilor care stau la baza suprafeței textului) sunt mutual accesibili și relevanți, ne vom referi la ele și în această situație. Conceptul este un conținut cognitiv care poate fi recuperat și activat cât mai unitar în memoria semantică a locutorului. Relațiile sunt legăturile dintre conceptele care apar împreună în lumea textuală. Relațiile de coerență pot fi de tipul *cauzalității*, *temporalității* sau *agentivității*. Această definiție a coerenței evidențiază faptul că (1) textul nu are sens în el însuși, ci mai degrabă prin interacțiunea cunoștințelor oferite de el cu cunoștințele stocate în memoria semantică a locutorilor despre lume și că (2) deopotrivă coeziunea și coerența sunt proprietăți care pornesc, în primul rând, de la examinarea textului însuși.

Coerența se situează printre mecanismele de bază care asigură articularea sensului; ea este o proprietate semantico-pragmatică ce contribuie la referențializarea textului prin activarea unor câmpuri semantice, la activizarea aleatorie a unor legături locale sau temporale și la globalizarea sensului¹⁹. Emanuel Vasiliu²⁰ considera că, pentru a putea defini conceptul de coerență, trebuie stabilit mai întâi ce este „sensul” unui text. În același timp, autorul citat afirmă că, deși este îndcoabște acceptat în literatura de specialitate faptul că o secvență de propoziții este text dacă și numai dacă este coerență, nu s-a putut ajunge la o definire exactă a conceptului. Coerența nu se reduce doar la coreferință, la existența unei structuri profunde sau la posibilitatea de rezumare, și concluzia este că, în termeni strict semantici, nu există și deci nu poate fi definit conceptul de coerență, acesta aparținând în exclusivitate pragmaticii.

Din cele de mai sus s-a putut observa că, dacă o discuție asupra modalităților concrete de realizare a coeziunii în această secvență textuală ar putea să nu fie relevantă pentru analiza poetică, trebuie să încercăm o altă cale, care ne-a fost indicată chiar de materialul analizat. Atunci când am discutat **recurența lexicală**, ne-am pus întrebarea dacă este întâmplătoare recurența unor anumite lexeme sau dacă aceasta ar putea fi un indiciu al existenței unor izotopii care sunt de ajutor în decodarea textelor. Oricum ar fi formulată întrebarea, este evident că s-a trecut deja din domeniul **coeziunii** în cel al **coerenței**.

¹⁸ Robert-Alain de Beaugrande, Wolfgang Ulrich Dressler, *op. cit.*, p. 4.

¹⁹ Carmen Vlad, *op. cit.*, p. 117.

²⁰ *Op. cit.*, p. 60.

3. 1. Temporalitate

Lexeme	Sintagme
<i>oră</i>	<i>ora fântânilor</i> E0 ₁
<i>oră</i>	<i>oră de liniști stelare</i> E1 ₁
<i>oră</i>	<i>ora fântânilor lunii</i> E3 ₁
<i>oră</i>	<i>orei de veghe</i> E13 ₄
<i>oră</i>	<i>orei de șoapte</i> E13 ₄
<i>oră</i>	<i>orele în rochii de umbră mor fără zvon în golul din inimă</i> E16 ₄

<i>zile</i>	<i>seninătăți de zile</i> E10 ₃
<i>zi</i>	<i>zi cu zi</i> E6 ₂
<i>veri</i>	<i>apuse veri</i> E10 ₃
<i>toamna</i>	<i>zăbovește toamna</i> E4 ₂
<i>asfințit</i>	<i>clopotul din asfințit</i> E5 ₂
<i>iară</i>	<i>iară vin</i> E9 ₃
<i>întârzie</i>	<i>o tristețe întârzie în mine</i> E4 ₂
<i>zăbovește</i>	<i>zăbovește toamna pe câmp</i> E4 ₂
<i>re-nviate</i>	<i>corole re-nviate</i> E9 ₃

Am împărțit lexemele ce conțin sema [+temporalitate] în două grupe. Prima grupă conține diversele forme flexionare ale cuvântului *oră*, cu sintagmele asociate. A doua grupă conține lexemele care posedă sema [± temporalitate] și deci contribuie la definirea izotopiei.

- *oră de liniști stelare* E1₁ [+temporal] [+nocturn] [+auditiv] [+spațial]
- *ora fântânilor* E0₁ [+temporal] [+spațial]
- *ora fântânilor lunii* E3₁ [+temporal] [+nocturn] [+spațial]
- *orei de veghe* E13₄ [+temporal] [+nocturn] [±tanatic]
- *orei de șoapte* E13₄ [+temporal] [+nocturn]
- *orele în rochii de umbră mor fără zvon în golul din inimă* E16₄ [+temporal] [+nocturn] [+vizual] [+auditiv] [+spațial]

Am considerat importantă examinarea acestor sintagme din două motive: (1) volumul de poezii se intitulează *Ora fântânilor* (E0₀), la fel ca și unul dintre textele-ocurență, ceea ce demonstrează importanța acordată lexemului *oră* și (2) analiza recurenței lexicale a demonstrat clar că acest lexem se repetă cel mai des. În plus, analiza sintagmelor asociate relevă și faptul extrem de important că ele par să fie sinteze ale celor patru izotopii discutate. O trăsătură comună a tuturor „orelor” este că sunt „ore de noapte” [+nocturn], cele care nu sunt definite în mod explicit astfel dobândind sema în cauză sub presiunea contextului. Ele aparțin deci unui domeniu al nocturnului și al selenarului. Trebuie să remarcăm

că acest nocturn nu trebuie văzut neapărat în opoziție cu solarul, întrucât, așa cum vom discuta la capitolul fenomene vizuale, și soarele este văzut ca filtrat și neclar (v. E7₃), tocmai pentru că se asociază acestei selenarității.

Sintagma *ora fântânilor lunii* este de o importanță crucială pentru înțelegerea universului poetic în care ne situăm. Prin prezența lexemului *fântână* (= apă = reflexie = oglindă = viziune dublă) credem că textul conține în mod evident o atitudine față de lume și expresia ei poetică. Fântâna nu este doar *o pânză de apă ce reflectă o imagine*, ci și *o pânză de apă aflată la adâncime considerabilă, la care se poate ajunge* (cf. *DA*, tomul II, partea I, București, 1934 (s. v. *fântână*), fiind deci (1) izvorăre din adâncuri, [+emergentă] și (2) adâncime, mai greu observabilă. Această *oră a fântânilor lunii* este în același timp și *oră de liniști stelare*, ceea ce ne conduce în mod direct de la imaginea adâncimii și profunzimii la o proiecție cosmică, oferindu-ne astfel o altă perspectivă; deci, de la o imagine punctiformă (a unui spațiu concentrat) la deschiderea inevitabilă spre imensitatea cosmică necunoscută (*fără nume*).

Tot în acest context, trebuie să remarcăm faptul că ultima sintagmă discutată reprezintă o sinteză a celor patru izotopii. Nu am mai observat o asemenea sinteză în secvența textuală discutată, ceea ce demonstrează încă o dată ponderea mare a lexemului *oră* și a sintagmelor asociate în arhitectura textuală.

În privința celorlalte lexeme care conțin sema [+temporalitate], care aparțin deci celei de-a doua grupe, trebuie să remarcăm valoarea lor generalizatoare. Mai întâi, toate se referă la unități cosmice de măsurare a timpului, ceea ce exclude posibilitatea unei situații temporale exacte. În multe situații, este preferată forma de plural (așa cum vom observa și la definirea spațiului), ceea ce sporește substanțial efectul de nedeterminare temporală.

3. 2. Spațialitate

Lexeme	Sintagme	
<i>lumi</i>	(în) mine	<i>lumi fără nume</i> E1 ₁
<i>largul</i>	(prin) suflet	<i>largul în ambru și-n jar</i> E1 ₁
<i>Thalassa</i>	(lângă) tâmplă	<i>Thalassa-n ritmuri apune</i> E1 ₁
(pe) câmp	(în) golul	
(pe) pământ		
(pe) întinderea		<i>pe întinderea stepelor</i> E6 ₂
(între) arborii		
(între) apele		
(între) frunzele		
(ca-n) chilii		
(-n) larguri		
(în) calmul		<i>în calmul blond de raze</i> E9 ₃

(în) drum
 (în) perdele
 pustiul
 (din) fund
 (în) vaguri
 (în) undă
 (prin) neguri
 [- uman] [+ uman]

Am departajat lexemele care conțin sema [+spațial] în două grupe, ținând seama de prezența în funcția sintactică de complement circumstanțial de loc a unor construcții ce țin de definirea eului liric. Dacă asociem acestui fapt observațiile că, din 19 sintagme [- uman], 7 sunt construite cu prepozițiile *în/între* + substantiv în cazul acuzativ, numărul plural, devine din nou evident că și spațiul este vag și imprecis definit. 10 din cele 19 construcții sunt formate cu prepozițiile *în/între* (accentuând sensul de [spațialitate] + [interioritate]), 3 cu prepoziția *pe*, 1 cu prepoziția *prin*, 1 cu *din* și 4 sunt construcții neprepoziționale. Deci, aceeași tendință pe care am discutat-o la prima izotopie se manifestă și aici, și anume preferința pentru absența unei delimitări exacte, balanța înclinând în favoarea nedeterminării. De asemenea, cele patru sintagme care definesc eul liric [+uman] [+subiectivitate] sunt la singular, în antiteză cu preponderența pluralilor la sintagmele și lexemele [-uman] [-subiectivitate].

3. 3. Auditiv

Lexeme		Sintagme
Nominale	Verbale	
<i>în ritmuri</i> [- uman]		<i>în ritmuri apune</i> E1,
<i>clopote</i> [- uman]		
<i>rugăciunii</i> [± uman]	<i>șoptește</i> [± uman]	<i>șoptește prin umbre</i> E3,
<i>cântecul</i> [- uman]	<i>răspunde</i> [± uman]	<i>rugăciunii netălmăcite</i> E3,
<i>clopotul</i> [- uman]	<i>geme</i> [± uman]	<i>cântecul trist, cântecul cel mai trist</i> E5 ₂
<i>glasul</i> [- uman]	<i>aud</i> [+uman]	
<i>cuvinte</i> [+uman]		<i>glasul sterp al vrăbiilor</i> E5 ₂ ,
<i>veste</i> [± uman]		
<i>(fără) zvon</i> [- uman]		

Majoritatea lexemelor care conturează această izotopie, conținând sema [+auditiv], se caracterizează și prin prezența semei [uman] ([- uman] – 6 din 13 și [±uman] – 5 din 13), doar două fiind [+uman]. În cadrul acestei izotopii, ceea ce s-ar caracteriza prin [+uman] [+auditiv] ar trebui, pentru a fi un *logos* (definit

ca un limbaj structurat pe baze logice), să fie implicit și [+articulat]. Ceea ce apare în acest context (și anume [-uman] [+auditiv] [-articulat]), este eventual [+natural] și poate fi definit drept *melos*.

Este de remarcat faptul că trei dintre verbele la mod predicativ (*șoptește, răspunde și geme*) ar putea fi [+uman] într-un alt context, dar ele se cuplează intrapropozițional cu subiecte [-uman], ceea ce le activează și lor sema [-uman], un argument în plus pentru a opta pentru absența unui logos și, implicit, a capacității de a stăpâni universul prin intermediul său. Acest univers scapă de sub control (după cum vom mai argumenta) tocmai datorită absenței unui subiect [+uman] care să încerce să îl stăpânească și să îl organizeze prin intermediul vorbirii.

3. 4. Vizual

Lexeme	Sintagme
<i>umbre</i> [-uman]	<i>ochii</i> [+uman] <i>șoptește prin umbre</i> E3 ₁
<i>neguri</i> [-uman]	<i>ochii</i> [+uman]
<i>se-ntunecă</i> [-uman]	<i>privesc</i> [+uman] <i>privesc spre cer</i> E11 ₃
<i>se stinge</i> [-uman]	<i>văd</i> [±uman]
<i>pălind</i> [-uman]	<i>pălind orele în rochii de umbră mor</i>
<i>umbră</i> [-uman]	<i>fără zvon în golul din inimă</i> E16 ₄
<i>apune</i> [-uman]	<i>în ritmuri apune</i> E1 ₁
<i>ambru și jar</i> [-uman]	<i>largul în ambru și-n jar e</i> E1 ₁
[-luminozitate]	

După cum se poate observa, toate lexemele care au sema [-uman] au și sema [-luminozitate]. Fiind [-uman], ele sunt [+natural], ceea ce înseamnă că această izotopie ne prezintă o nouă descriere a universului natural, care se poate caracteriza prin [-luminozitate], asociată cu domeniul nocturnului, care s-a dovedit a fi cel preferat și în alte situații. Această obscurizare a viziunii sugerează și situarea undeva între tărâmul realității și cel al imaginarului, aparținând unei zone a crepuscularului și, într-o oarecare măsură, a declinului.

3. 5. În cele ce urmează, vom încerca să redefinim universul poetic din perspectiva celor patru izotopii deja discutate. Momentul preferat al ciclului solar este noaptea, un timp al zilei caracterizat prin [+nocturn], iar din punct de vedere vizual, prin [+obscurizare]. Mai mult, acest moment nu are nimic din concretețea sa terestră, ci dimpotrivă, este unul larg, generalizator, cosmic. Spațiul este de asemenea indecis, [+obscur] din punct de vedere vizual, iar din punct de vedere auditiv, imposibil de stăpânit prin intermediul unui limbaj articulat. Avem de-a face așadar cu un univers al vagului și impreciziei. De asemenea, s-a putut observa ocurența redusă a semei [+uman], care apare în

majoritatea situațiilor doar sub presiunea contextului. Trebuie de asemenea să remarcăm prezența sintagmelor care sintetizează cele patru izotopii:

- E1₁ *în ritmuri apune* [auditiv] + [vizual]
 E3₁ *șoptește prin umbre* [auditiv] + [vizual]
 E13₄ *orei de șoapte* [temporal] + [auditiv]
 E5₂ *clopotul din asfințit* [auditiv] + [temporal]
 E1₁ *largul în ambru și-n jar* [spațial] + [vizual]
 E10₃ *seninătăți de zile* [vizual] + [temporal]
 E16₄ *orele în rochii de umbră mor fără zvon în golul din inimă*
 [temporal] + [vizual] + [auditiv] + [spațial]

3. 6. Această viziune asupra universului este susținută și de numele proprii care apar în secvența textuală în discuție. Ele sunt doar *Thalassa* și *Cythera*. Folosirea lor accentuează nedeterminarea spațio-temporală prin nota de rezonanță mitologică.

3. 7. Următoarele verbe au funcția de predicat în secvența textuală discutată:

IND. PREZ. III sg.	PREZ. III pl.	PREZ. I sg.	PREZ. I pl.
<i>e</i>	<i>trec</i>	<i>vreau</i>	
<i>apune</i>	<i>urmează</i>	<i>aud</i> [+auditiv]	
<i>e</i>	<i>pasc</i>	<i>văd</i> [+vizual]	
<i>șoptește</i>	<i>se dau</i>	-----	
<i>întârzie</i>	<i>plutesc</i>	PREZ. II sg.	PREZ. II pl.
<i>zăbovește</i>	<i>vin</i>		
	<i>să (ne)-mpre-</i>	<i>auzi</i> [+auditiv]	
	<i>soare</i>		
<i>trece</i>	<i>dispar</i>		
<i>vine</i>	<i>poartă</i>		
<i>raspunde</i>	<i>urmăresc</i>		
<i>e</i>	<i>privesc</i>		
<i>doare</i>	<i>par</i>		
<i>răsare</i>	<i>străbat</i>		
<i>pătrunde</i>	<i>mor</i>		
<i>s-așterne</i>			
<i>geme</i>			
<i>tresare</i>			
<i>se-ntunecă</i>			
<i>se stinge</i>			

IND. PERF. COMP.			
<i>a descins</i>			

După cum se poate observa din acest tabel, secvența textuală conține 36 de verbe predicative și prima trăsătură frapantă a acestui inventar este majoritatea covârșitoare a verbelor la modul indicativ, timpul prezent, persoana a treia, singular și plural (32), doar unul fiind la timpul perfect compus. Desigur, fiind vorba despre poezie, este ciudată absența aproape totală a persoanei a doua și, mai ales, ocurența foarte redusă a verbelor la persoana întâi singular sau plural (4). Credem că opțiunea pentru persoana a treia ține de aceeași tendință de obiectivare a viziunii pe care am mai observat-o și în alte situații. De asemenea, este neobișnuită folosirea cu o deosebită frecvență a timpului prezent (modul indicativ); deși definit în general de gramatici ca timp al certitudinii, se menționează și alte sensuri (valori) ale prezentului indicativ, iar poeticile remarcă frecvența prezentului cu valoare atemporală sau prezent al sincronizării continue cu actul rostirii.

Considerăm că apartenența a două dintre verbele la persoana întâi la două dintre izotopiile discutate mai sus (**vizual** și **auditiv**) reprezintă un nou argument în favoarea considerării acestora drept date fundamentale ale unei posibile lecturi.

4. Am discutat atât probleme ridicate de analiza coeziunii, cât și de cea a coerenței. Secvența textuală a fost abordată fără prejudecăți „critice”, recurgându-se doar la soluții textologice. Din analiză a reieșit că avem de-a face cu un text slab coeziv: cazurile de recurență lexicală sau sintactică nu sunt foarte numeroase, elipsa este aproape absentă și există doar doi conectori textuali. Deci, „suprafața” textului nu oferă prea multe indicii analizei și, implicit, o interpretare bazată în exclusivitate pe analiza coeziunii textuale nu conduce prea departe. Deși puține, indiciile permit însă pătrunderea într-un domeniu total diferit de cel al **coeziunii** definite drept capacitatea elementelor verbale co-prezente de a realiza legături intratextuale de sens, și anume în cel al coerenței, definită ca mecanism ce permite actualizarea relațiilor dintre unități textuale și informații dintr-o lume posibilă. Puținele cazuri de recurență lexicală (tocmai numărul lor redus sugerează importanța pe care o au în arhitectura textului) au condus la identificarea a patru izotopii, ceea ce reprezintă o cale mai profitabilă de interpretare a textului și pentru definirea aceluia spațiu unic pentru fiecare poet în parte. O analiză și mai apoi o interpretare bazate exclusiv pe problemele coeziunii textuale nu pot fi fructuoase pentru înțelegerea unui univers poetic decât dacă se împletesc cu analiza coerenței textuale, aceste două „mărci” ale textualității neputând fi separate complet. Totuși aceasta este doar o primă etapă a demersului, și anume analiza semantică a textului. Este fără discuție necesară interpretarea poetică a textului sau lectura sa semiotico-critică, preconizată la un stadiu ulterior.

ANEXĂ

SECVENȚĂ TEXTUALĂ ALCĂTUITĂ DIN PATRU TEXTE-
OCURENȚĂ²¹

E0₁ Ora fântânilor/ E1₁ Oră de liniști stelare,/ clar semn de lumi fără nume,/ largul în ambru și-n jar e,/ Thalassa-n ritmuri apune./ E2₁ Vocile sfânt de curate, frunțile pure și ochii,/ cugetul gol și curat e,/ clopote când legănite/ trec în nunteștile rochii./ E3₁ Ora fântânilor lunii,/ – înger – șoptește prin umbre/ vorbele rugăciunii/ netălmăcite și sumbre.

E0₂ Declin/ E4₂ O tristețe întârzie în mine/ cum zăbovește toamna pe câmp,/ și nici un sărut nu-mi trece prin suflet,/ și nici o zăpadă n-a descins pe pământ./ E5₂ Cântecul trist, cântecul cel mai trist vine cu clopotul din asfințit, /îl auzi în glasul sterp al vrăbiilor/ și răspunde din umilița tălângilor./ E6₂ E toată viața care doare așa,/ zi cu zi pe întinderea stepelor,/ între arborii neajunși la cer,/ între apele care-și urmează albia,/ între turmele ce-și pasc soarta pe câmp/ și între frunzele care se dau în vânt.

E0₃ Sonet/ E7₃ Suprema floare-a toamnei-ntârziată,/ Răsare-n nesfârșiri pălitul soare./ E8₃ Și tainic, ca-n chilii de închisoare, Pătrunde-ncet prin neguri sfâșiate./ E9₃ S-așterne-n larguri palida-i ninsoare/și-n calmul blond de raze-mprăștiată/ Miresme de corole re-nviate/ Plutesc, și iară vin să ne-mpresoare./ E10₃ Ca un surâs pe buzele de moartă/ Seninătăți de zile ce dispar,/ Apuse veri, azuru-n undă-i poartă./ E11₃ Și ochii triști ce urmăresc himera/ Privesc spre cer, la norii care par/ Galere roze-n drum către Cythera.

E0₄ Vigie/ E12₄ Geme sub ziduri duhul adâncului,/ Prinsul fior tresare-n perdele./ E13₄ Ce cuvinte mai străbat pustiul/ orei de veghe, orei de șoapte?/ E14₄ De un adio gândul se-ntunecă./ E15₄ Vreau candelă lângă tâmplă, de liniște, veste de mult, sau numai o frunză, o amintire, una singură./ E16₄ Aud în vaguri povestea vântului,/ Steaua din fund o văd cum se stinge, și pălind orele în rochii de umbră/ mor fără zvon în golul din inimă.

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

²¹ Ion Vinea, *Opere*, I. Ediție critică și prefață de Elena Zaharia Filipaș, București, Editura Minerva, 1984.